

პერსონალია

აკადემიკოსი ჯუმბერ (გიორგი) ლომინაძე - 95

მიმდინარე წლის 20 სექტემბერს დაბადებიდან 95 წელი უსრულდება მსოფლიო დონის ქართველ ფიზიკოსს, ფიზიკურ-მათემატიკურ მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორს, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიისა და სხვა მრავალ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს, საქართველოს კოსმოსური სააგენტოს ხელმძღვანელს, აბასთუმნის ე. ხარაძის სახელობის ასტროფიზიკური ობსერვატორიის დირექტორს, ქვეყნის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტსა და მისი ფიზიკურ-მათემატიკური განყოფილების აკადემიკოს-მდივანს ბატონ ჯუმბერ (გიორგი) გიორგის-ძე ლომინაძეს.

ჯუმბერ ლომინაძე დაიბადა 1930 წლის 20 სექტემბერს ქ. თბილისში. 1949-1951 წლებში სწავლობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკა-ტექნიკის ფაკულტეტზე, ხოლო 1951-1955 წლებში მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკის ფაკულტეტზე. 1956-1958 წლებში მუშაობდა „ჩელიაბინსკ-70“-ში - საბჭოთა კავშირის ბირთვული იარაღის დამუშავების ცენტრში. 1958 წლიდან სამუშაოდ გადმოვიდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფიზიკის ინსტიტუტში სწავლული მდივნის თანამდებობაზე. 1962-1973 წლებში იყო ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტის პლაზმური პროცესების მათემატიკური მოდელირების განყოფილების ხელმძღვანელი. 1974-1982 წლებში გახლდათ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სწავლული მდივნის მოადგილე. 1982 წლიდან იყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და ფიზიკის განყოფილების აკადემიკოს-მდივანი და მისი ვიცე-პრეზიდენტი. 1979-1992 წლებში ბატონი ჯუმბერი იყო საქართვე-

ლოს მეცნიერებათა აკადემიის ევგენი ხარაძის სახელობის აბასთუმნის ასტროფიზიკური ობსერვატორიის თეორიული ასტროფიზიკის განყოფილების ხელმძღვანელი, ხოლო 1992-2000 წლებში ამ ობსერვატორიის დირექტორი. 1997-2003 წლებში ის გახლდათ საქართველოს კოსმოსური სააგენტოს თავმჯდომარე და ასევე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მიხეილ ნოდის სახელობის გეოფიზიკის ინსტიტუტის კოსმოსური კვლევების ცენტრის ხელმძღვანელი.

ფიზიკურ-მათემატიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი მან მოიპოვა 1964 წელს, ხოლო დოქტორის 1974 წელს. წლების განმავლობაში ბატონი **ჯ. ლომინაძე** ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში. 1982 წლიდან არჩეული იყო ამ უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორად.

1997-2003 წლებში **ჯ. ლომინაძე** გახლავთ საქართველოს ცენტრალური საარჩევნო კომისიის თავმჯდომარე. 2000 წელს მას მიენიჭა ვახტანგ გორგასლის III ხარისხის ორდენი, ხოლო 2002 წელს დააჯილდოვეს საქართველოს სახელმწიფო პრემიით მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში 1973-1999 წლებში შესრულებული შრომათა ციკლისთვის - „დინამიკური პროცესები წანაცვლებით დინებებში და მათი გამოვლინება ასტროფიზიკურ ობიექტებში“.

საერთოდ ბატონი ჯუმბერის შრომები ეხება პლაზმაში ციკლოტრონული ტალღების, მათი არამდგრადობისა და ციკლოტრონული ტურბულენტობის თეორიას, პლაზმის ფიზიკისა და მართვადი თერმოზირთვული რეაქციების პრობლემას, პულსარების გამოსხივების მექანიზმებს, აკრეციულ მოვლენებს შავი ხვრელების (ორმოების) სისტემებში, ბირთვული ფიზიკის საკითხებსა და სხვ. ის ავტორია 250-მდე ნაშრომისა და მათ შორის მონოგრაფიებისა. ჯუმბერ ლომინაძის მონოგრაფია „ციკლოტრონული ტალღები პლაზმაში“, ინგლისურ ენაზე ითარგმნა და 1981 წელს გამოქვეყნდა. მისი ინიციატივით დაარსდა პლაზმური ასტროფიზიკის საერთაშორისო სკოლა (Workshop - იტალია, საქართველო, იაპონია).

ბატონმა ჯუმბერმა მონაწილეობა მიიღო საქართველოს ეკოლოგიურ მეცნიერებათა აკადემიის ჩამოყალიბებაში და იყო რა მისი ნამდვილი წევრი არაერთხელ მიუღია მონაწილეობა მის მიერ მოწყობილ კონფერენციებში და დაბეჭდილი აქვს ნაშრომები ამ სამეცნიერო ფორუმთა შრომებში.

ცალკე უნდა აღინიშნოს ბატონი ჯუმბერის მონაწილეობა საბჭოთა კავშირის ატომურ პროექტებში, რომელსაც სხვადასხვა შეფასებები ეძლევა თანამედროვე გადასახედიდან. ამ ფაქტორის უფრო ნათლად წარმოსადგენად მიზანშეწონილია ვიხილოთ თვითონ ბატონ ჯუმბერის განმარტებები, რომლებიც მან ჩამოაყალიბა ცნობილ მწერალ ვლადიმერ გუბარევთან საუბრის დროს. შეხვედრისა და საუბრის მიზეზი ამ მწერლის მიერ გამოცემული წიგნი - „ატომური საუკუნე. ბომბები“ იყო. ეს ეხებოდა არზამას - 16“-ს და „ჩელიაბინსკ - 70“-ს, რომლებშიც, როგორც აღვნიშ-

ნეთ, გარკვეულ პერიოდში **ბატონი ჯუმბერძე** მუშაობდა. მათი საუბარი წარიმართა არა მარტო ამ პროექტში მონაწილე ადამიანების ბედზე. თითქმის სრულყოფილად მოვიტანთ მათი საუბრის შინაარსს:

„გ. გუბარევი - როგორ მოხვდით ურალის გასაიდუმლოებულ ცენტრებში სამუშაოდ?

ჯ. ლომინაძე - მე მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკის ფაკულტეტი დავამთავრე 1955 წელს. სწავლის დასრულებისას ხმა გავრცელდა, რომ ჩვენთან ახალგაზრდა ფიზიკოსების ასარჩევად ორი „დახურული“ აკადემიკოსი უნდა ჩამოსულიყო. მაშინ, ახლა უკვე გამოჩენილ მეცნიერებთან ერთად ვსწავლობდი, როგორებიც **საგდევეი, კროხინი, როზანოვი, მორდოვინი** და **ხლებნიკოვი** არიან. ცხოვრებამ ერთმანეთს დაგვაშორა, თუმცა ეს სახელები ძალიან ბევრს ნიშნავს მეცნიერებისათვის. ისინი გახდნენ აკადემიკოსები და მეცნიერებაში ახალი მიმართულებები შექმნეს.

ამრიგად, მაშინ მოსკოვის უნივერსიტეტში ორი ახალგაზრდა სახელგანთქმული მეცნიერი **ანდრეი დიმიტრის ძე სახაროვი** და **იაკობ ბორისის ძე ზელდოვიჩი** ჩამოვიდნენ. მათ 11 ახალგაზრდა ამოარჩიეს და ე.წ. „საფეხბურთო გუნდი“ შექმნეს. ჩვენ გვითხრეს, რომ უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ „ობიექტზე“ გადავიყვანდნენ. ასეც მოხდა: ჩვენ „სრედმაში“ გამოგვიძახეს და მატარებლით ურალში გაგვამგზავრეს. „ობიექტს“ უცნაური სახელი ჰქონდა - „21-ე მოედანი“.

გ. გუბარევი - ოდნავადაც არ გაწუხებთ სინდისი, რომ „საბჭოთა ატომურ პროექტში“ იღებდით მონაწილეობას?

ჯ. ლომინაძე - ამ კითხვას ხშირად მისვამენ, რომ ასეთ საშინელ იარაღს ვაკეთებდით. ზოგიერთი ვერ ხვდება, რომ მაშინ სულ სხვა დრო იყო, სხვა ეპოქა გახლდათ. ჩვენ დარწმუნებული ვიყავით, რომ ქვეყნისთვის უმნიშვნელოვანეს საქმეს ვაკეთებდით. ენთუზიაზმიც შესაბამისი იყო, თავდაუზოგავდ ვმუშაობდით და უზარმაზარი წარმატებები გვქონდა. ბირთვული იარაღის შექმნამ მრავალი ახალი მეცნიერული ტექნოლოგია შექმნა, რომელმაც შესაძლებელი გახადა მათი მშვიდობიანი გამოყენება. იმ დროსთან ძალიან ნათელი მოგონებები მაკავშირებენ. მეუღლესთან ერთად 1996 წელს „ჩელიაბინსკ - 70“-ი მოვინახულეთ. ვნახეთ სახლი, სადაც ვცხოვრობდით. ერთმა უბრალო რუსმა ქალბატონმა მიგვიღო, სუფრაც გაგვიშალა. ჩემი მეუღლეც იცნეს. ის ხომ ექიმად მუშაობდა, ბავშვებს მკურნალობდა.

გ. გუბარევი - მექმნება შთაბეჭდილება, რომ თქვენ, ერთად-ერთი ქართველი მეცნიერი ხართ, რომელიც მონაწილეობდა „ატომურ პროექტში“?

ჯ. ლომინაძე ამ ეტაპზე, როგორც ჩანს, ეს ასეა. სხვა ქართველებს იქ არ შევხვედრივარ. ეს ჩემთვის პატივია, რადგან „ატომურმა პროექტმა“ სამყარო შეცვალა - მასზე მუშაობდა პლანეტის მეცნიერებათა ელიტა და ამ ძალზე პრესტიჟულ სამხედრო პროექტში მონაწილეობა ნებისმიერი მეცნიერისათვის საამაყოა.

ვ. გუბარევი - ვინმე თუ დარჩა ურალში საცხოვრებლად?

ჯ. ლომინაძე - ჩვენი „საფეხბურთო გუნდიდან“ ოთხნი დარჩნენ, მათ შორის ხლებნიკოვი და მორდოვინი. მე სამოციან წლებში წამოვედი. „ობიექტი“ უკვე მზად იყო, სხვა ეპოქა დაიწყო, თან ოჯახური საქმეებიც სამშობლოში დაბრუნებას მოითხოვდა. აქ კი მოულოდნელი რამ მოხდა: აღმოჩნდა, რომ ჩვენი მთავარი კონსტრუქტორი და ხელმძღვანელი და წყალბადისა და ატომური ბომბების ნათლიმა-მა კირილე ივანეს ძე შიოლკინი თბილისელი მეცნიერი იყო. შიოლკინისა და მისი კოლეგების მეცნიერულმა კვლევებმა კაცობრიობა მესამე მსოფლიო ომს გადაარჩინა, მთელი კაცობრიობის მშვიდობიანი ცხოვრება უზურუნველყო. სამწუხაროდ ურალში ყოფნისას ეს არ ვიცოდი. აქტიურად ვმონაწილეობდი თბილისში მისი ძეგლის გახსნაში, რომელიც მას საკავშირო მთავრობის გადაწყვეტილებით დაუდგეს, როგორც სამგზის სოციალისტური შრომის გმირს. ეს იშვიათი შემთხვევაა და ყოფილ საბჭოთა კავშირში ასეთ მაღალ აღიარებას სულ რამდენიმე პიროვნება ატარებდა. ეს იყო 1982 წელს. მხოლოდ მეოთხედი საუკუნის შემდეგ გაიგო თბილისმა კირილ ეშიოლკინის შესახებ და სრული უფლება აქვს იამაყოს.

ვ. გუბარევი - თქვენ თბილისში დაბრუნდით. იქაური თემატიკა ხომ „ბომბებს“ არ ეხებოდა?

ჯ. ლომინაძე - მე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ფიზიკის ინსტიტუტში დავიწყე მუშაობა, სადაც პლაზმის ფიზიკით, კერძოდ, მართვადი თერმობირთვული რეაქციებით, დავკავდი. უპირველეს ყოვლისა, საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის იგორ კურჩატოვის სახელობის ინსტიტუტის თანამშრომლებთან, აკადემიკოსებთან ევგენი ველიხოვთან და ბორის კადომცევთან ვიყავი დაკავშირებული. თანამშრომლობის მეორე მიმართულება საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის კოსმოსური კვლევების ინსტიტუტთან იყო დაკავშირებული, რომელსაც მაშინ ჩემი თანაკურსელი და ძალიან დიდი მეგობარი, აკადემიკოსი როალდ საგდევი ხელმძღვანელობდა (ბატონი როალდი ქართველი ხალხის დიდი მხარდამჭერი იყო. მან მრავალი ქართველს და ამ სტრიქონების მეორე ავტორსაც გაუკვალა გზა).

გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლების დასაწყისში აბასთუმნის ასტროფიზიკურ ობსერვატორიაში მიმიწვიეს სამუშოდ, რომელსაც მაშინ საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერი, ს/მ აკადემიის პირველი ვიცე-პრეზიდენტი, აკადემიკოსი ევგენი ხარაძე ხელმძღვანელობდა. იქ თეორიული ასტროფიზიკის განყოფილება ჩამოვყალიბე. მთლიანობაში, ბომბი - თერმობირთვული რეაქციები (თერმობირთვული რეაქცია - ვარსკვლავების ენერგიის წყაროა) - პლაზმა და პულსარები - კოსმოსი, ეს ერთი და იგივე მოვლენებია. მე მაგალითს, პირველ რიგში, აკადემიკოს იაკობ ზელდოვიჩიდან ვიღებდი, რომელიც „არზამას - 16“-დან ასტროფიზიკაში და კერძოდ, კოსმოლოგიაში წავიდა, ხოლო მეორე რიგში კი, აკადემიკოს როალდ საგდევიდან, რომელიც პლაზმური კვლევებიდან კოსმოსური კვლევებში „გადავიდა“. შე-

იმლება ითქვას, რომ ძალიან კარგი თეორიული ასტროფიზიკის განყოფილება მქონდა. მასში ათეულობით მეცნიერებათა კანდიდატი და დოქტორი მუშობდა, რომელთაგან ზოგიერთი აკადემიის ნამდვილი წევრი გახდა). აქ მიღებულ შედეგებს სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერებიც აღიარებდნენ. ამის შემდეგ აბასთუმნის ასტროფიზიკური ობსერვატორიის დირექტორად ამირჩიეს. ობსერვატორია მთაშია და იქ ხშირად მიწევდა ყოფნა. პარალელურად ვხელმძღვანელობდი ქვეყნის მეცნიერებათა აკადემიის მათემატიკისა და ფიზიკის განყოფილებას და თბილისში მიწევდა ძირითადად მუშობა. პარალელურად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ვასწავლიდი. ასე, რომ სამუშაოს მეტი რა მქონდა.

ვ. გუბარევი - მე საქართველოში 1991 წლიდან არ ვყოფილვარ. როგორაა მეცნიერების საქმე?

ჯ. ლომინაძე - ჯერჯერობით ის არსებობს. ჩვენ მოწინავე მათემატიკური სკოლა გვაქვს, საუკეთესო ფიზიკა და ასტროფიზიკა, ფილოსოფია, ბიოფიზიკა, ენათმეცნიერება და სხვა. რაც ყველაზე მთავარია, გვყავს კარგი ახალგაზრდობა, რომელთაც ჯერ-ჯერობით აკადემიაში ენთუზიაზმი აკავებს. გადინება კი სულ უფრო აქტიური ხდება. მე თეორიულ ფიზიკასა და მათემატიკაზე ვლაპარაკობ. ექსპერიმენტული მეცნიერება კი, რა თქმა უნდა, კატასტროფული მდგომარეობაში იმყოფება...

ვ. გუბარევი - როგორია თქვენი პროგნოზი?

ჯ. ლომინაძე - მე ოპტიმისტი ვარ. ვერ დავიჯერებ, რომ ის დიდი მეცნიერული მიღწევები, რომლებიც საქართველოშია მიღებული, შეიძლება გაქრეს. თვითონ მეცნიერები არ დაუშვებენ ამას. ცოდნა ყოველთვის ამარცხებს უმეცრებას. სწორედ ამაზე დგას ჩვენი ცივილიზაცია...”

ამით დავამთავრებთ ბატონი ჯუმბერისა და ბატონი ვლადიმერის საუბარს, რადგანაც შემდგომი გაგრძელება უფრო პოლიტიკური ელფერის მატარებელია და ჩვენი ინტერესების ფარგლებს სცილდება.

ერთს კი ნამდვილად დავამატებთ. ბატონ ჯუმბერს ზოგჯერ უწუნებენ მისი არჩევანის იმ მონაკვეთს, რომელიც „ატომურ პროექტში“ მონაწილეობას ეხებოდა. მაგრამ, ამის საპირწონედ ის შეიძლება ითქვას, რომ სამწუხაროდ მეცნიერება ყოველთვის იყო პოლიტიკის ნაწილი. კაცობრიობა ჯერაც არ გამოსულა ამ ჩარჩოებიდან და ისევ პოლიტიკის მსახურად ტოვებს მეცნიერებას. ამიტომაც, მონაწილეობდნენ ბირთვული იარაღის შექმნაში მსოფლიო დონის ისეთი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ ნობელისა და სხვა სახელობითი პრემიების ლაურეატები - ენრიკო ფერმი, ნილს ბორი, რობერტ ოპენჰაიმერი, ედუარდ ტელიერი, ოტო ჰანი, ვერნერ ჰაიზენბერგი, ლევ სცილარდი, იგორ ტამი, ნიკოლოზ სემიონოვი, იაკობ ზელდოვიჩი, იული ხარიტონი, იგორ კურჩატოვი და სხვა მრავალი.

ასე, რომ ბატონი ჯუმბერისადმი ამ კუთხით რაიმე სახის ჩრდილის მიყენება

ზედმეტი მცდელობა იქნება. ის მუდამ დარჩება ქართული ფიზიკურ-ასტროფიზიკური მეცნიერების უდიდეს მკვლევარად და ორგანიზატორად.

ბატონი ჯუმბერი გარდაიცვალა 2014 წლის 20 იანვარს და განისვენებს საბურთალოს საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში, მეუღლესთან, ცნობილ პედიატრ, ქალბატონ ლია ლომინაძესთან ერთად.

ნათელში იყოს მათი სულები სულთა სასუფეველში.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი,
აკადემიკოსი **რამაზ ხუროძე**

საქართველოს ეკოლოგიურ მეცნიერებათა
აკადემიის პრეზიდენტი, ამავე აკადემიის
აკადემიკოსი **თეიმურაზ ადეიშვილი**